

IVADAS

Ryškus tarpukario Kauno smuikininkas Danielius Pomerancas (1904–1981), savo repertuare derinęs ir klasikinę, ir populiariąją (šokių) muziką, buvo vienas iš svinguojančių ansamblių pradininkų Lietuvoje. Jo vardas prisimintas Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo laikotarpiu, kai vaduojantis iš sovietmečio buvo atsigręžta į daugiakultūrę šalies istoriją, kai buvo pradėtas tyrinėti žydų indėlis į Lietuvos modernėjimą, mokslo, ekonomikos, kultūros ir meno raidą. Glaustai apie D. Pomeranco biografiją ir jo reikšmę tarpukario Kauno populiariosios muzikos kultūrai yra rašęs muzikos redaktorius ir žurnalistas Algirdas Urbonavičius savaitraštyje „Kalba Vilnius“ publikuotame dešimties straipsnių cikle „Odė estradinei muzikai“ (1989). Vienas pirmųjų, iš užmaršties prikėlusių tarpukario Lietuvos žydų menininkų, tarp jų ir D. Pomeranco, vardus, buvo Vilniaus getą išgyvenęs teatrologas Markas Petuchauskas (1931–2024), 1994 metais įkūręs penkiolika metų gyvavusį Lietuvos žydų kultūros klubą, surengusį įvairių paskaitų, koncertų, parodų, diskusijų, literatūros vakarų. Su M. Petuchausku klubo veikloje aktyviai bendradarbiavo jo bičiulis, muzikologas Vytautas Venckus (1922–1997), surinkęs medžiagos apie Lietuvos muzikus žydus. Įrašų kompanija „Semplice“, įkurta muzikologės Rūtos Skudienės, 1999 metais išleido kompaktinę plokštelę „Tu, tik tu“ – populiariausių tarpukario muzikų, taip pat ir D. Pomeranco orkestro – atliekamų valsų, tango, fokstrotų 1929–1938 m. įrašus iš senų lietuviškų plokštelių kolekcionieriaus Algirdo Motiekos (1936–2017) rinkinių. 2009 m. „Semplice“ išleido dviejų kompaktinių plokštelių rinkinį „Legendiniai mažosios scenos artistai. XX a. 3–4 deš.“, su Michelio Hofmeklerio, Danieliaus Dolskio, D. Pomeranco įrašais (1924–1938) iš A. Motiekos kolekcijos. Savo publikacijose apie Lietuvos mažosios scenos artistus R. Skudienė pateikia nemažai surinktos informacijos iš tarpukario spaudos¹. Šiek tiek apie D. Pomeraną, kaip vieną iš Lietuvos „mažosios scenos“ kūrėjų, savo monografijoje, skirtoje Lietuvos žydų muzikiniam paveldui, yra rašęs muzikologas Leonidas Melnikas². 2004 metų rugpjūtį, Antrojo pasaulio litvakų kongreso metu Lietuvos nacionalinėje filharmonijoje buvo surengtas D. Pome-

¹ Skudienė 2005; 2009; 2019; Skudienė, *Lietuvos džiazas...*

² Melnikas 2008.

ranco 100-ųjų gimimo metinių paminėjimas, kuriame dalyvavo jo dukra, smuikininė, Bostono universiteto profesorė Danutė Pomerancaitė-Mazurkevich (g. 1941).

Per pastaruosius dešimtmečius Lietuvos žydų kultūros studijos gerokai pasistūmėjo į priekį, tačiau žinios apie daugelį žydų muzikų, kūrusių kasdienį šalies muzikinį gyvenimą, vis dar apsiriboja keliais pagrindiniais, dažnai istoriniais šaltiniais nepatikrintais faktais, inertiškai keliaujančiais iš vieno leidinio į kitą, kartu migruojant ir biografiniams netikslumams. Tarp tokių asmenybių iki šiol buvo ir D. Pomerancas. Ši monografija yra pirmasis bandymas atverti dramatiškų XX a. įvykių ir septynių politinių santvarkų kaitos sąlygotos D. Pomeranco biografijos puslapius. Smuikininė gimė ir augo carizmo laikotarpiu, jo ankstyvąją paauglystę ženklino kaizerinės okupacijos metai, pilnametystės sulaukė jau nepriklausomoje Lietuvoje, studijavo ir muziko profesionalo kelią pradėjo Veimaro respublikos Berlyne, grįžo į nepriklausomą Lietuvą (Kauną), kur itin sėkmingai susiklostė jo karjera; nacių okupacijos metais išgyveno daugelio artimųjų netektį, įkalinimą Kauno gete ir keliose nacių koncentracijos stovyklose. Po Dachau koncentracijos stovyklos išlaisvinimo grįžo į Lietuvą, kur beveik 30 metų gyveno ir dirbo sovietinėje santvarkoje, o galiausiai, gyvenimo saulėlydyje, su žmona ir dukros šeima emigravo į laisvą Vakarų pasaulį (Kanadą). Monografijos pavadinimą nulėmė darbo su šaltiniais specifika: atliekant tyrimą, archyviniai dokumentai, bent iš dalies atskleidžiantys faktologinę tikrovę (tačiau neretai liudijantys ir sąmoningą pateikiamos asmeninės informacijos koregavimą priklausomai nuo konkrečių politinių aplinkybių), buvo derinami su sakytine istorija – D. Pomeranco artimųjų bei kolegų prisiminimais, atveriančiais žmogiškąjį smuikininko paveikslą, tačiau neišvengiamai reflektuojančiais ir respondentų subjektyvias patirtis.

Monografiją, gausiai iliustruotą autentiška vaizdine medžiaga, kurios didžioji dalis iki šiol nebuvo publikuota, sudaro dvi dalys. *Pirmojoje* dalyje XX a. istorinių ir kultūrinių įvykių kontekste atskleidžiami esminiai D. Pomeranco kūrybinį kelią formavę veiksniai; remiantis archyvine medžiaga, XX a. pirmosios pusės Lietuvos ir užsienio spaudoje, D. Pomerancą pažinojusių asmenų prisiminimais atkuriami smuikininko biografijos epizodai. Rasti dokumentai neretai fragmentiški, juose pasitaiko prieštaravimų ir netikslumų, tačiau visi duomenys įtraukti į tyrimą kaip reikšmingi sudėtingos XX a. istorijos liudijimai. Dėl šios priežasties nuosekli ir vientisa smuikininko biografijos rekonstrukcija nėra įmanoma; veikiau tenka jungti punktyrines galimo pasakojimo linijas. Šioje dalyje taip pat skiriama dėmesio ir D. Pomeranco brolių bei seserų likimams; atliktas tyrimas atskleidžia iki šiol nežinotą faktą, kad Pomerancų šeimoje be Danieliaus buvo dar penki muzikai. Svarbia užduotimi taip pat laikiau pateikti esminę informaciją apie kitus su D. Pomeranco biografija ir veiklomis susijusius

Lietuvos žydus muzikus ir jų likimus Antrojo pasaulinio karo metais. *Antrąją* monografijos dalį sudaro septyni teminiai pokalbiai su D. Pomeranco dukra Danute Pomerancaite-Mazurkevich³, kuriuose atsiveria žmogiškieji jos tėvų portretai, svarbiausios aplinkybės ir asmenybės, nulėmusios pačios smuikininkės gyvenimo ir kūrybos kryptį, ryškiausios jos sceninės ir pedagoginės patirtys, apmąstymai apie tapatybę. Pokalbiai vyko 2022–2024 metais, nuotoliu bendraujant *zoom* platformoje ir gyvai, smuikininkei lankantis Vilniuje. Viena svarbiausių ir vis atsikartojanti pokalbiuose yra D. Pomerancaitės-Mazurkevich tėvo D. Pomeranco, su kuriuo ją siejo itin artimas ryšys, tema. Tuo atveju, jei apie D. Pomerancaitės-Mazurkevich minimus faktus ar prisimenamus įvykius pavyko rasti archyvinių duomenų, jie respondentės pasakojimą papildo ar patikslina nuorodose, kurios pasitelkiamos ir istoriniam bei kultūriniam kontekstui nusakyti. Nuorodų pavidalu taip pat įtraukiami D. Pomerancaitės-Mazurkevich pasakojimą apie konkretų įvykį praturtinantys kitų asmenų prisiminimai.

Pašnekovė vartoja jai įprastas, iš seno lietuvių kalboje nusistovėjusias Ukrainos vietovardžių formas Kijevas ir Lvovas, kurios kilo iš rusėnų kalbos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais, dar iki susiformuojant ukrainiečių kalbai. Siekiant išlaikyti vieningą minimų vietovardžių rašybos sistemą, šios formos vartojamos visoje antroje monografijos dalyje.

Rengiant leidinį, teko susidurti su skirtingais tų pačių asmenų vardų ir (arba) pavardžių rašybos ir transkripcijos variantais, susiklosčiusiais dėl politinių, šeimyninių ar kitų aplinkybių kaitos ir dėl muzikų migracijos; pasirinkta naudoti dažniausiai sutinkamus variantus lietuvių kalba. Kai kurie muzikai taip pat naudodavo ir antrą pasaulietinį (civilinį) vardą – tokiais atvejais jis nurodomas skliausteliuose.

Monografijos tikslas yra ne vien iš dalies rekonstruoti vieno ryškiausių tarpukario Lietuvos smuikininkų biografiją; viluosi, kad pasakojimas apie sudėtingų istorijos virsmų nulemtą D. Pomeranco kelią, paženklintą ir tragiškų praradimų, ir kartu vilties, dvasios stiprybės bei, sakytume, išgyvenimo stebuklo, gali prisidėti prie istorinės atminties išsaugojimo, prie empatijos bei žmogiškumo, tokio aktualaus dabartinių Europos ir pasaulio geopolitinių įvykių kontekste, skatinimo.

Nuoširdžiai dėkoju kiekvienam pašnekovui, prisidėjusiam prie šios monografijos gimimo, o ypač D. Pomerancaitei-Mazurkevich – už pasiryžimą atsigręžti į sudėtingą savo šeimos istoriją, už pasitikėjimą, ištvermę, humoro jausmą ir

³ Oficiali pavardė pagal pasą – Dana Pomerants-Mazurkevich, tačiau pašnekovė knygoje norėjo būti įvardyta lietuvišku vardu ir pavarde, todėl pasirinko Danutės Pomerancaitės-Mazurkevich variantą.

nepaprastą šilumą; Elenos ir Kipro Petrauskų dukrai Aušrai Petrauskaitei – už įdomius, spalvingus, kelias epochas atvėrusius pokalbius; smuikininkei, merginų roko grupės „Bitės“ įkūrėjai Jūratei Dineikaitei – už praturtinusius, gyvybingus ir įkvėpusius pokalbius ne tik apie D. Pomerančą, bet ir platesnėmis Lietuvos kultūros temomis; psichologei ir sociologei dr. Rasai Ališauskienei – už pasidalinimą ryškiais vaikystės prisiminimais, susijusiais su Pomerančių šeima; Lietuvos estradinių dainų atlikėjui Jonui Mašanauskui už suteiktą unikalią informaciją apie restorano „Palanga“ muzikos ansamblį.

Už geranorišką pagalbą monografijos rengimui aktualiomis temomis ačiū tariau buvusiam Berlyno menų universiteto archyvo vedėjui, istorikui dr. Dietmarui Schenkui, šio archyvo darbuotojai Marthai Pflug-Grunenberg, gidei Reginai Kopilevič, Šiaulių „Aušros“ muziejaus Istorijos skyriaus vedėjai Vilmai Karinauskienei ir jos pavaduotojai Jovitai Vilimaitienei, smuikininkui, D. Pomerančaitės-Mazurkevich vyrui Jurijui Mazurkevichiui, dukrai Milanai Mazurkevich, Chanono Golombo anūkei Judy Golum Farley, Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Judaikos tyrimų centro vadovei dr. Larai Lempertienei, LLMA vyriausiajai archyverei Rasai Adomavičienei, muzikologėms doc. dr. Jūratei Gustaitei, Rūtai Skudienei, smuikininkei Editai Vasiliauskaitei, monografijos recenzentėms – muzikologei dr. Vytautei Markeliūnienei ir ypač istorikei dr. Neringai Latvytei, išsakiusiai vertingų pastebėjimų ir pasidalinusiai informacija apie tyrimui aktualius šaltinius. Taip pat esu dėkinga visoms institucijoms, suteikusioms leidimus publikuoti dokumentus ir fotografijas, Lietuvos kultūros tyrimų instituto direktoriui dr. Rasiui Makseliui, instituto Leidybos skyriui. Ypatingą padėką skiriu savo dukrai Adelei Mariniuk už atidų žvilgsnį į knygos rankraštį ir visai mylimai šeimai, kuri palaiko ir ištvermingai lydi mane kūrybinėse veiklose.